

MOȘ ANGHEL

CUPRINS

<i>În absența tatălui</i>	5
-------------------------------------	---

MOȘ ANGHEL

<i>Cititorilor mei din România</i>	11
I. Moș Anghel.	13
II. Moartea lui Moș Anghel.	40
III. Cosma	77

TRECUT ȘI VIITOR

PAGINI AUTOBIOGRAFICE

PRIMII PAȘI SPRE LUPTĂ

I. La stăpân.	165
II. „Căpitan” Mavromati.	177
<i>Află mai multe... și spune ce crezi</i>	205
I. Portret de scriitor	205
II. Scriitorul mărturisește	211
III. Bătălia ideilor.	215
IV. Fii liber! Citește, gândește, scrie!.	220

I. MOȘ ANGHEL

În seara aceea de început de april, cătunul Baldovinești, din apropierea Brăilei, sărbătorea întâia zi a Paștelui. Prin toate ogrăzile, țăranii aprindeau glugi de stuf uscat; de peste tot răsunau focuri de pușcă – închinăciuni creștin-ortodoxe aduse de sătenii noștri pomenirii aceluia care fu cel mai bun dintre oameni.

În căsuța lui moș Dumitru – mezin între doi frați și două surori – veniseră de la orașul vecin mama Joița și fiul ei unic Adrian, ca să petreacă împreună sfintele sărbători.

Mama lui Adrian era întâia născută în familie, rămăsese văduvă încă de pe când își purta pruncul în brațe, și acum, când acesta împlinea optsprezece ani, tot văduvă se afla, trăind din munca brațelor sale.

Nu prea era loc de găzduit în fostul cămin părintesc, căci frațele Dumitru, deși tânăr, era înconjurat de o numeroasă familie. Buna soră se mulțumea însă și cu un colț al încăperii, în vreme ce Adrian – bucuros să-și revadă leagănul copilăriei – se ducea să se culce cu unchiul său în fânul din podul grajdului, să-i asculte poveștile ca altădată și să-i istorisească fapte de pe la oraș.

De altfel, chiar și fără musafiri, unchiul Dumitru tot prin pod, pe câmpuri și prin bălți își petrecea nopțile de vară, ceea ce făcea pe Adrian uneori să se mire:

— Matale te culci în pod, iar nevasta cu copiii: ce viață e asta!...

— De, băiete, sunt nevoit... Altmintrelea, cum să-ți spun: *copchiii se-mbulzesc prea repede!*

- Iaca vorbă! Și când te dai jos din pod?!
- ...Mă duc la baltă, să tai stuf!...
- ...Și când te-ntorci de la tăiat stuf?!...
- ...Mă urc în pod!...
- Atunci de unde vin „copchiii”?!...
- Dumnezeu îi trimete.

Deși oameni săraci, se mai aflau la masa lor și alte câteva neamuri din sat. Cina strămoșească – un borș de miel, cu miel fript, cu cozonaci și ouă roșii – fu veselă, plină de glume; la sfârșit, moș Dumitru ieși afară ca să dea și el foc glugii și să sloboadă focurile de pușcă tradiționale.

Toată laia de copii, ba chiar și cei mari, îl urmară.

Noaptea era înstelată. Dumitru trase cu urechea la zgomotul îndepărtat al trenului care se ducea spre Galați, și zise:

— Trece „ixpresu” de opt...

Apoi dădu foc stufului. Numaidecât, flăcări fumegânde se înălțară drept către cer, în mijlocul țipetelor asurzitoare ale copiilor, care dănuiau împrejurul glugii ca niște drăcușori cu fețe roșii. Zarva fu și mai mare când Dumitru descarcă cele două țevi cu fultuială¹ oarbă ale puștii sale de vânătoare, zicând, cu credință creștină, după fiecare foc:

— Hristos a-nviat!

În clipa asta, mama Joița își luă fiul de braț, îl trase mai la o parte și-i zise pe un ton poruncitor și cam sugrumat:

— Dă fuga la părintele Ștefan, vărul nostru, și roagă-l din parte-mi să vie aici pe curând. Apoi, întinde-o până la moș-tu Anghel și adu-l cu tine!...

¹ Umplutură făcută din câlți, cârpe, hârtie, care se băga în pușcă sau în pistol peste alice sau peste pulbere (n.red.).

Adrian tresări ca și cum i s-ar fi cerut să ia un șarpe în mână:

— Ce spui, mamă!... Cum să-l aduc pe moș Anghel, când știi bine că el e supărat pe toată lumea și nu vrea să mai vadă om în ochi?!...

— Tocmai pentru asta trebuie să vie aici... Spune-i că-l chem eu, sora lui mai mare. Aleargă iute!...

Adrian se supuse, luă un băț, strigă pe Sultan, dulăul, și dispăru în noapte fără ca cineva să-l fi văzut.

*

În această familie de dezmoșteniți, fratele Anghel era al doilea născut. O crâncenă soartă se abătuse peste capul lui și făcuse, dintr-un om voios și bun creștin, un învrăjbit și un păgân.

Copii de țărani iobagi pe pământul boieresc, cei doi frați și cele două surori se pomeniseră la moartea tatălui lor, stăpâni doar pe grinzile căsuței părintești, pe arborii din grădină și pe butucii de viță. Țarina nu era a lor. Și asta-i hotărî să se răspândească pe alte meleaguri, afară de Dumitru, mezinul, care rămase să poarte de grijă mamei văduve. Surorile plecară să trăiască cu doi greci înstăriți, care își râdeau de căsătoria legitimă. Iar micuțul Anghel, în vârstă de-abia de nouă ani, se duse la Brăila și intră băiat de prăvălie la un crâșmar. El avea un adânc dezgust pentru munca cu palmele pe ogorul altuia.

Timp de zece ani, „Agheluță” stătu neclintit la același stăpân, om de ispravă, care-l răsplăti cu mărinimie pentru slujbele aduse. Apoi, reîntors în satul lui, se îndrăgosti cu patimă de cea mai săracă fată din cătun, cu care se căsători pe loc. Fiind scurt de vedere, fu reformat de ostășie, cumpără o bucată de pământ și deschise crâșmă pe drumul mare dintre Brăila și Galați, la ieșirea din sat.

Întreprinderea îi fu norocoasă, mai ales că vremurile de belșug care urmară războiului cu turcii îi ajutară mult. După zece ani de crâșmărit, izbuti să agonisească o avere care îi îngădui să cumpere o altă bucată de pământ, între sat și crâșmă, sădi arbori altoiți și vie renumită, clădi acareturi mândre, cu grajd și pătule, aduse vaci de rasă, păsări, oi, porci și toate cele trebuincioase unei gospodării de om chiabur. În curând, „curtea lui Angheluță” avea să fie pizmută nu numai de către iobagii cătunului, ci și de însuși moșierul domeniului, Alexandru Vulioti, care deseori, oprindu-și brișca dinaintea cârciumii lui moș Anghel, îi spunea acestuia cu vădită pică:

— Tu, măi Angheluță, te iei la întrecere cu mine! Ia te uită: vaci tărcate, cai cerchezești, ba până și bibilici bune de nimic, până și porumbei rotari, cum numai la curtea mea se văd! Ce-i cu tine, mă?...

— Ce să fie, boierule? nimic nu-i de furat în tot ce vezi! răspundea gospodarul cu semeție.

Dar dacă norocul îi fu mare în treburi bănoase, nefericirea îl păștea în căsnicie. Nevasta lui era o femeie trândavă, chiondorâșă, greoaie în tot ce făcea, murdară până la dezgust și cu totul nevrednică a conduce o astfel de gospodărie. Nepăsarea ei mergea până la a lăsa toate nevoile curții pe seama unui argat trudit, iar dânsa, lungită pe o Țoală la umbra unui nuc, dormea ceasuri întregi, cu gura căscată și plină de muște, în vreme ce pruncul se tăvălea în scutece scârnavе și ȧrână, bocind în preajmă-i. Vaci nemulse, vite neadăpate zbierau de sete și de neorânduială. Casa, ograda, vraște; intra, ieșea cine voia.

Anghel sângera văzând cum i se prăpădește munca. Ȧntuit la cârciumă, singur se lupta cu valurile de cărăuși; ziua și noaptea

în picioare, el găsea cu greu clipa de răgaz când să dea o fugă până la „curte”. Adrian își aminti cum, într-o zi de vară, îl văzuse pe unchiul său spărgând toate geamurile casei din cauza scârnăviei de muscă, atât de gros depusă, că împiedica lumina de a pătrunde în odăi. Femeia dormea dusă și nu se deșteptă tot timpul cât ținu sfărâmatul geamurilor. Anghel trecu pe lângă dânsa, o privi cum sforăia, îi scupă în obraz și plecă. Ea își continuă somnul.

Crezând să facă din ea cu răul ceea ce n-a putut face cu binele, o bătu adesea. Nevrednica se tâmpi și mai tare. Atunci, în nepuțință de a ține piept la două întreprinderi, bietul om se văzu nevoit să vândă toate dobitoacele, părăsi avutul în voia soartei și nu mai dădu pe la femeia lui decât o dată pe lună. Iar ca să înlătore de sub ochii copiilor săi priveliștea unei astfel de mame, el îi ridica pe măsură ce împlineau vârsta de cinci ani și-i depunea la o rubedenie a sa de la Galați, unde se ducea de mai multe ori pe an, ca să urmărească de aproape creșterea ce li se da.

Cu chipul acesta, el rupse ultima legătură ce-l mai ținea de nevastă-sa. Căsnicia din dragoste, năzuințele omului cu stare, gospodăria care trebuia să fie cea mai înfloritoare din partea locului, căzură toate în ruină: „curtea lui Angheluță” deveni un mare grajd omenesc. În locul frumoasei crâșmărese cu poalele-n brâu, zorind după treburi – așa cum visase Anghel s-o vadă pe femeia sa – o umbră mototolită zăcea acum pe un colț de prispă ori se strecura cu pași târăgânați de-a lungul pereților stropiți cu noroi și prin curtea pustie.

La început, neobositul soț mai speră să-și readucă nevasta în simțiri, înșelând-o pe față. N-o făcea din înclinare firească, ci așa, ca să-și răzbune dragostea batjocorită și poate, cine știe, să-și „trezească” femeia, pe care tot o mai iubea. Dânsa ascultă

spusele, văzu cu ochii și nu făcu niciun caz. Somnul îi era mai scump. Ba nu-și mai dădu nici osteneala de a se spăla pe obraz, și adormea mâncând.

Dar răutatea omenească atotpizmuitoare nu fu mulțumită numai cu durerea casnică a omului înstărit; nenorocirile soțului nu-i fură îndeajuns. Și într-o noapte, cunoscând lipsa de pază, mâini nelegiuite dădură foc orășeneștilor acareturi.

Din odaia crășmei, Anghel privi printre obloane flăcările care mistuiau frumoasa-i locuință cu acoperiș de tablă galvanizată, și rămase surd la strigătele celor ce-l chemau în ajutorul propriului său avut. Își zicea, înghițind amarul: „Numai dacă ar arde și *ea*!”

Ea nu arse; și continuă să doarmă la umbra celor scăpate de la pârjol de către vecini, până în ziua când, înjunghiată de o aprigă răceală, Creatorul – care o trimisese pe pământ ca să arate bărbaților câte rele se pot ascunde din dosul unor frumuseți femeiești – o chemă la el, ca să înspăimânte cu dânsa pe ticăloșii din Purgatoriu.

Moartea ei neașteptată, oricum, nu lăsă rece pe nefericitul Anghel. Adrian fusese adesea martor al înduioșărilor lui la amintirea celei plecate din lume tot așa de mutește după cum trăise.

Nepotelul iubit și alintat venea din când în când să citească unchiului minunății de prin cărți: să-i explice „sistemul planetar”, „facerea lumii”, „ce e cerul”, învățături de care bravul cârciumar era veșnic setos.

Și de câte ori, pe frumoase nopți cu lună, colindând amândoi printre ruine, n-a văzut Adrian pe moș Anghel scoțând batista și ștergându-și lacrimile!

Pustiu înfiorător... Sub acoperișurile prăbușite: grinzi arse, lemnărie ciopârțită, sfărâmături de mobile putrezeau claie peste grămadă în băltoacele formate de ploi prin camere. Pe alocurea,

nu se mai vedeau decât bucați de zidărie. Grajdul cel mare, rămas neatins de foc, părea că se tânguie după acele mândre vite, care prea fuseseră pizmuite de oameni pentru ca să fi putut dăinui. Cucuta, căprișorul, dracila creșteau înalte cât un stat de om în frumoasa curte de altădată.

— Vezi, Adriene? îi spunea bietul om, cu glasul sugrumat de durere, vezi tu țințirumul ăsta? El se datorește pe jumătate oamenilor, iar cealaltă jumătate, soartei. Dacă aș fi moștenit acareturile astea de la părinți, aș fi îndrituit¹ pe cojani² să mi le prăpădească, deși ei nu se duc să dea foc conacelor boierești. Dar casa asta era ieșită din sudoarea frunții mele, după douăzeci de ani de trudă. Și nu era un lux, ci tocmai cât trebuie unui om să trăiască omenește, el și familia lui, iar nu ca dobitoacele. Nu mi se poate nici imputa de a fi fost avar: flămândul găsea oricând la mine cu ce-și potoli foamea; și când veneau sfintele sărbători, gândul meu era totdeauna la văduva fără sprijin și împovărată de copii; la Paști, îi duceam ouă, cozonac, ciozvărtă de miel; la Crăciun, bucata de slănină și halca de porc. Nu făceam pomană, ci numai datoria mea; Dumnezeu mă ajutase, ajutam și eu din ce aveam de prisos și fără să mă mândresc. Nici n-aveam dreptul, căci văzusem pe alții întrecându-mă în bine: erau aceia care își împărțeau bucata de pâine cu flămândul întâlnit pe drum.

Putea-va oare cineva să mă învinovățească de a fi despuiat pe mușterii mei ca să mă îmbogățesc? Nici atât. Dacă câștigul mi-a fost mare, a fost din cauză că mă duceam la podgorii să aduc vinul și rachiul, când curgeau ca niște râuri în ani de belșug. Pe cărăușul care intra iarna în prăvălie, cu mustața plină de chiciură, eu nu-l

¹ Îndreptățit (n.red.).

² Nume depreciativ dat de locuitorii din zone muntoase și deluroase țăranilor de la șes (n.red.).

priveam ca pe un mușteriu, ci ca pe un frate trudit. Îi strângeam mâinile înmărmurite și-i făceam loc lângă sobă. Pentru a-i adăposti vitele, am ridicat o perdea¹ cum nu se mai afla la cinci poștii împrejur; iar pentru brațul de fân ce li-l aruncam dinainte, nu primeam să fiu plătit. Vinurile și rachiurile mele erau dintre cele mai bune și pot să jur pe lumina ochilor că nu le-am „botezat” nicio dată, așa cum se obișnuiește peste tot. Și când vedeam că omul și-a băut tainul și că, luat de patimă, voia să treacă măsura, să-și bea mintea și să-și uite de treburi, eu îi vărsam un pahar de la mine și-l sfătuiaam să-și vază de drum. Adesea eram nevoit să i-l arăt. Astfel eram ca un fel de slujitor al lui, căci stăteam în picioare ca să-l aștept din zori și până în miez de noapte. Ba nu pregetam să mă scol din pat și să deschid cui bătea în ușă, chiar după închidere, uitând că aș fi putut să mă pomenesc în fața unui răufăcător.

Dar pilda binelui nu servește la mare lucru – și dacă pământul nu e locuit numai de nemernici, mâna unui singur ticălos, între o sută de drepti, ajunge ca să-l prăpădească. Mâna asta mă pândeă și pe mine în întuneric, gata să mă izbească. Ea nu putea să-mi ierte belșugul. Ea nu suferea ca eu să fiu altceva decât o mână râioasă, asemuitoare ei, bună să ceară de pomană ori gata să lovească pe furiș. Și ea mă lovi. Îi fu ușor, nevasta dormea.

O, Adrian!... Aci, mâna ticălosului întâlnește în ajutor, ca să pus-tiască, mâna mult mai ticăloasă a soartei – și amândouă se unireă în îndeplinirea faptei grozave!...

Făcut-am un păcat îndrăgind pe cea mai frumoasă fată din sat? Îndrăgește cineva pe cea mai urâtă? Nu știu. Ceea ce știu astăzi e că am fost orb în dragostea mea și că n-am căutat să văd dacă sub patul dragei mele era măturat, dacă din dosul urechilor ei nu era murdar și dacă picioarele îi erau spălate.

¹ Adăpost (de iarnă) pentru animale (n. red.).

TRECUT ȘI VIITOR
PAGINI AUTOBIOGRAFICE

PRIMII PAȘI SPRE LUPTĂ

II. „CĂPITAN” MAVROMATI

Un zid chinezesc, nevăzut decât de ochii mei îngroziți, se înălță în ușa crâșmei lui Kir Leonida și mă despărți de lume, de îndată ce încinsei șorțul stăpânului.

Pușcăriei i se spune pușcărie; omul închis într-însa știe că i s-a răpit libertatea. Ce trebuie să știe copilul dat la stăpân? Că e pus acolo ca să slujească? Nu. El trebuie să știe, el va afla-o singur, că în afară de-o muncă pe care legile n-o îngăduiesc nici oamenilor maturi, dreptul sfânt de a pleca după terminarea muncii, de a ieși în stradă, de a se confunda cu întunericul nopții și cu propriile-i gânduri – acest drept îi e suprimat lui, copilului; lui, visătorul setos de libertate; lui, debutantul în viață!...

Mă uitam la muncitorii care se întorceau seara acasă, cu pâinea la subsuoară, rupți de oboseală, înecați în praf, ori înotând în noroi, și-mi ziceam:

— Și eu mă scol ca ei, la șase dimineața, și trudes, nu până seara, ci până în miez de noapte; n-am și eu dreptul să mă duc acasă, ca ei, la patul meu, la mama mea?

Nu! – Eu, noi, băieții de prăvălie, trebuie să facem două zile de muncă neîntreruptă într-o singură zi! Iar când era întreruptă, timp de două ceasuri, la trei după prânz și la zece seara, nu o dreaptă și binemeritată odihnă ne aștepta, ci groaznica și neînvinșă moțăială, cu cortegiul ei de torturi inchizitoriale.

Destinat să-mi fac ucenicia crâșmărească la spălatul vaselor, mai trebuia, între timp, „să învăț hruba”, nemărginitul labirint al celor două sute de butoaie cu vinuri și rachiuri, pierdute în inima pământului; să învăț pe dinafară zecile de calități ale băuturilor și să le recunosc, mai târziu, după culoare și miros. Ah, n-am să uit niciodată lipsa de omenie a tejghetarului, care mă îmbrâncea pe tot lungul celor optzeci de trepte ale scărilor, umede și rupte, ale pivniței și hrubei, pe care le scoboram cu frica în sân de a nu-mi frânge gâtul la fiecare pas! Și de câte ori voi vedea un băiat de prăvălie, am să-mi aduc aminte de câinescul procedeu al tejghetarului fără inimă, care credea că mă „învață” când, într-un întuneric beznă și alergând printre vase, de-abia murmura între dinți:

— Numerele unu, două, cinci, paisprezece, douăzeci: vinuri noi! Numerele... (cutare, cutare): vinuri de un an, de doi, de cinci, de zece, de douăzeci de ani! Butoaiele astea au „presiune”; fac să sară canea! Vinul de-aici are iz! Ăstălalt are „floare”! Să bagi de seamă, că dracu te-a luat! Acu, culorile: astea-s vinuri albe; astea, negre; ghiurghiuliu; vin-pelin; vin tămâios.

La cramă, același lucru, aceeași rea-voință:

— Țuică, drojdie, secară, tescovină, șliboviță, rom, cognac, piper-mint, ananas, mastică simplă, mastică de Hio. De aci să scoți numai când ți-oi spune eu! Când îți „fac cu ochiu” să nu scoți! Astea-s rachiuri vechi! Astelalte, noi! Să nu te puie naiba să le amesteci, ori să te înșeli! [...]

Dar teroarea asta a ucenicului-crâșmar – (voi povesti într-o zi și pe aceea a ucenicului meșteșugar) –, chinul acesta, plătit cu sute de palme, mai poate avea o umbră de îndreptățire în ochii unei lumi nedrepte: „Așa e până-nveți o meserie”, spune lumea asta.